

AZ ÉRTELMISÉGI PÁRBESZÉD ÉS A POLITIKAI ELEMZÉS NEHÉZSÉGEIRŐL

2016. augusztus 28.

Kovács János

Az értelmiségnek sajátja kell, hogy legyen a hatalommal, a társadalmi történésekkel szembeni kritikai attitűd, az érdemi párbeszédre (s nem öncélú vitákra) való törekvés, a közösségért való felelősségérzet, valamint az önreflexió képessége. Az értelmiségi létnek egyik alapfeltétele az autonómia, ami ugyanakkor nem jelent, nem jelenthet semlegességet, hiszen mindenkinek, akinek van egy határozott (szerencsés esetben nem statikus, dogmatikus) képe, felfogása a világról, s benne a saját szerepéről, annak rendelkeznie kell egy világos értékrenddel, letisztult gondolkodásmóddal. A mai magyar közélet viszonyai között nehéz egy ilyen szerepet elsajátítani, hiszen a pártpolitika túlcsoportulása szinte minden területen érzékelhető. A társadalomnak a politikailag aktív részében domináns rendezési elv, viszonyulást meghatározó tényező a – józan ítélőképességet lerontó – „szekértábor-logika”. Egyes, társadalmilag fontos kérdések olyan mértékben telítődnek heves érzelmekek, ösztönös politikai reflexeket kiváltó elemekkel, hogy az már eleve kudarcra ítél minden olyan próbálkozást, ami a másik fél motivációjának megértésére, esetleg részizgazságának belátására sarkallhatná a feleket. Visszatérve az autonómiához, az egzisztenciális függés kérdése sem kerülhető meg, hiszen a hivatásos szerep az esetek többségében egyben megélhetési pozíciót is jelent. Persze, nem érdemes úgy tennünk, mintha minden nehézség, negatívum csupán az elmúlt évek, évtizedek terméke volna, hiszen a mély társadalmi megosztottságoknak, az eszmei barikádoknak a múltba messzire visszanyúló hagyománya van. Ezzel szemben, ha az értelmiség nem volna foglya saját hitrendszerének, jól felfogott anyagi érdekeinek, s politikai gyámkodás nélkül rálelné valamiféle „nemzeti minimumra”, úgy törekedhetne a politikai kultúra, az elitviselkedés nyitottabbá, konszenzus-orientáltabbá tételére. Ez egyelőre idealista naivitásnak tűnik.

A fentebb vázolt probléma nem hagyja érintetlenül a politikai elemzés dimenzióját sem – legalábbis az elemzői tevékenység szélesebb nyilvánosság előtti művelését. Ha őszinték akarunk lenni, akkor meg kell jegyeznünk, hogy ezt leginkább két tényező köti gúzsba: a piaci viszonyok és politikai kapcsolatok által meghatározott kényszerek, valamint a merev, dogmatikus gondolkodás. A politikatudománynak vannak axiómái, többé-kevésbé elfogadott elméleti absztrakciói, de a politikai elemzés legalább annyira szubjektív szempontokon nyugszik, mint amennyire merít ezekből. Az „elemzői társadalom” sem mentes személyes meggyőződésektől, értékorientációktól, és – sajnos – a pártpolitikai logikától sem, így gyakran az elemzői vitáknak (már amennyiben mutatkozik rájuk igény) az eredménye „süketek párbeszéde” lesz. A vita a demokratikus politikai kultúra egyik alapja, ugyanakkor a tapasztalatok – sajnos – mégis azt a

tézist erősítik, hogy sokszor teljesen meddő minden ilyen szándék és próbálkozás, mert hiányzik a nyitottság, a vitapartnerrel szembeni minimális tisztelet, az árnyalt gondolkodásmód és a józan belátás. A szereplők sokkal inkább azokat a kommunikációs lózungokat mondják fel, esetleg támogatják meg különféle példákkal, tézisekkel, amelyeket az egyes pártok politikusainak szájából hallhatunk, vagy a sajtóközleményekben olvashatunk. (Török Gábor ezt a jelenséget „szóvivői elemzésnek” nevezte, ahol az elemzők valójában termékmenedzserekké, esetleg – G. Fodor Gábor nyomán – „katonákká” válnak.) S amennyiben nem ez a helyzet, gyakran akkor sem számíthatunk konstruktív, befogadó értelmiségi vitákra. A különböző világnézetű, más-más krédóval rendelkező elemzők gyakran alternatív (vagy párhuzamos) valóságokat elemeznek – különböző forrásból merítve, információkat másként dekódolva, eltérő narratívát vázolva, gyakran egy-egy partikuláris politikai közösség mítoszrendszerét, valóságértelmezését segítségül hívva. Ami marad, az leginkább szubjektív, és sokszor logikailag sem koherens. Ez azonban kérdéseket vet fel az „alkalmazott politikatudomány” tudományos jellegét illetően. Nyilvánvalóan a politológiában, a politikai szociológiában, illetve általában a társadalomtudományok területén a teoretikus és empirikus megismerésnek más lehetőségei, korlátai vannak, mint a természettudományok esetében. Épp ezért vannak, akik hangsúlyosan különbséget tesznek a politológus/társadalomtudós és a politikai elemző szerepe között. Nehéz helyzetbe kerül a nyilvános szereplést vállaló elemző, mert mind a média, mind a közügyek iránt érdeklődő polgárok részéről van egy erős elvárás, hogy bonyolult politikai, társadalmi folyamatokra, dilemmákra képes legyen egzakt válaszokat, időnként lényeglátó leegyszerűsítéseken alapuló magyarázatokat, vagy épp megalapozatlan prognózisokat adni. Emellett a közvélemény gyakran nem mértéktartó, objektív megközelítéseket vár, sokkal inkább állásfoglalást, vagyis óvatoskodó magyarázatok helyett iránymutatást, amelynek tartalma lehetőség szerint egybevág a célközönség által preferált politikai szereplőknek az adott témában megfogalmazott üzeneteivel. A „függetlenség” eszménye nem illeszthető be a mi-ők dichotómia („szekértábor-logika”) uralta koordináta-rendszerbe, s minden, a hallgatóság egy részének nem tetsző „kibeszélés”, kritika gyanút kelt, szkepszist ébreszt a befogadó közegben. A „valódi” politikai elemzés, a politikatudomány tudományos igényű művelése ekképp visszaszorul a szakmai műhelyekbe (már amennyiben ott nem érvényesülnek politikai és ideológiai elvárások – például a publikálás tekintetében) vagy az elemzői-tanácsadói szerep nem nyilvános plénumaira. A politikatudományt azonban nem lehet ilyen módon „élve boncolni”, hiszen az legalább olyan fokú leegyszerűsítés volna, mint amit a fentebb megnevezett szereplők várnak a tudomány nyilvános művelőitől.

Mi lehet hát a megoldás, hogy e szubjektív, „termékmenedzserei” szerepből mégiscsak kibillentsük a (nyilvános) politikai elemzést (nem az egyes szereplőket, hanem magát az elemzést)? Nem nehéz belátni, hogy maguk a politikai aktorok nem fogják megváltoztatni a

magatartásukat e téren (hiszen nem áll érdekükben), sőt, minden bizonnyal a média és a „politika fogyasztó” közönség sem fog változtatni attitűdjén (hiszen nem lehet kihagyni a képletből azokat a determinánsokat, amelyekről korábban beszéltünk). Ami mégis minőségi változást hozhat, az a vita, és a vita kultúrájának megerősítése. A „szóvivői elemzések” helyett sokkal több elemzői vitára van szükség a közéletben, és sokkal több nyitottságra a különböző szakértáborokba tartozó értelmiségi szereplők részéről. Sajnálatos módon az elmúlt években nemcsak a miniszterelnök-jelölti vitákat kellett nélkülöznünk egy-egy általános országgyűlési választás előtt, de a politikai vitaműsorok is egyre inkább elkoptak vagy pusztán „csörtékké” silányultak. Persze ebben is van politikai racionalitás, illetve piaci megfontolás, ám így a korábban említett „párhuzamos valóságok” között sokkal nehezebben alakíthatók ki átfedések, metszéspontok, s ez végső soron bezárkózáshoz, szubkultúrában való gondolkodáshoz, a helyzetértékelés korlátosságához és az adaptivitás hiányához vezet. Szintén komoly problémát jelent a relativizálás, amit egyszerre köthetünk a szubjektivitáshoz és az értékmentességhez. (Ebből is következik, hogy az elemzői objektivitás és az értékorientált attitűd közel sem kibékíthetetlenek, ám a szubjektív értékelés jól megfér az értékmentesség és az érdekközponúság mellett.) Feladata-e az elemzőnek, hogy moralizáljon? Elemzői minőségében semmiképp sem, kivéve akkor, hogyha a moralitás/moralizálás maga is része az elemezni kívánt jelenségnek. Emberi minőségében mindenki moralizálhat, és általában a közéleti szereplők részéről sem volna bölcs dolog lemondani a morális ítéletalkotásról, ugyanakkor azt nem lehet a politikaértelmezés vezérfonalává tenni, mert az szükségképpen „pártossá” teszi magát az elemzést, ami pedig semmiképp nem szakmai vagy tudományos.

Sokan felvetik az értelmiség felelősségét a kialakult helyzetben. Részben igazuk van, ám azt látni kell, hogy ez egy többtényezős játék, és sem a hatalom és annak politikai erőtere, sem a hatalom gyakorlásának módját, minőségét nagyban befolyásoló társadalmi (választói) magatartás nem kedvez a pozitív irányú változásnak. Mi sem bizonyítja jobban, hogy a társadalom milyen távol került a „Polgári Magyarország” jövőképeinek megvalósításától. Hogyan is lehet egy széles, polgári attitűddel és öntudattal rendelkező társadalmi réteg nélkül, a jelen viszonyok közepette több felelősséget elvárni az értelmiségtől, és több önmérsékletet a politikai osztálytól? A személyes kvalitások, meggyőződések persze számítanak, hiba is volna ezt elvitatni. Ugyancsak hiba volna, ha ezt a gondolati vezérfonalat önigazolásra, önfelmentésre próbálná felhasználni az értelmiség. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy ebben a rendszerben minden szereplő magatartását kölcsönös függőségek és kényszerek igazgatják, és nem lehet érdemleges változásra számítani, csak akkor, ha valamilyen szerencsés történelmi pillanat folytán – megérezve a változás szükségességét – az egész társadalom (legalábbis annak többsége) egyszerre, együtt képes mozdulni. Ez teremthet a mainál kedvezőbb politikai kultúrát, ez hozhatja el a Polgári Magyarországot.